

Батьки Зигмунда Фрейда — родом із Галичини?

**РОДОНАЧАЛЬНИК ПСИХОАНАЛІЗУ
ЗИГМУНД ФРЕЙД**

Цього року відзначається 150 років з дня народження засновника психоаналізу Зигмунда Фрейда (1856—1939). Усі знають, що Фрейд за національністю був євреєм, народився і працював в Австрії. А ось мало хто знає, що його батьки і діди походять з України. Цю інформацію, «розкопану» студентами Міжнародного Соломонового університету, кореспондентові сайту «Інтернет-Репортер» розповів доцент кафедри філософії і релігієзнавства Національного університету «Києво-Могилянська академія», завідувач кафедри філософії Міжнародного Соломонового університету, кандидат філософських наук **Вадим МЕНЖУЛІН**. «День» пропонує вашій увазі цю розмову.

— Батьки хлопчика на ім'я Сигізмунд Шломо Фрейд, який з'явився на світ 6 травня 1856 року у місті Фрайберг (зараз — Пршибор, Чехія), були родом з України. Батько — Якоб Фрейд — народився 1815 року у місті Тисмениця Івано-Франківської області і провів там перші 25 років свого життя. Тисмениця у ті часи була багатонаціональним містом, в якому мешкали поляки, євреї та українці. У Тисмениці він вперше одружився і саме там дав життя двом старшим братам Зигмунда Фрейда — Еммануелю та Філіпу.

Однак українське коріння цієї родини простягається значно глибше. Виявляється, що протягом багатьох поколінь Фрейди мешкали в місті Бучач на Тернопільщині. А до Тисмениці дідусь Зигмунда Фрейда Соломон Фрейд переїхав заради продовження освіти. На відміну від свого сина, дідусь майбутнього віденського корифея залишився у Тисмениці назавжди.

До речі, раніше я навіть не замислювався над тим, звідки походив Соломон Фрейд. Допомогли мені студенти філософського відділення Міжнародного Соломонового університету — Оксана Лукер'їна, Ігор Бондар та Дмитро Бутузов, які саме зараз проводять дослідження, присвячене встановленню зв'язків Фрейда з Україною.

— І мати Фрейда також родом з України?

— Так, Амалия Натансон — матір Зигмунда Фрейда — походить з України. Багато біографів її сина вживають вираз «гарненька галичанка», адже народилася матір Зигмунда Фрейда у місті Броди на Львівщині. Хоча на момент знайомства з батьком майбутнього засновника психоаналізу вона вже жила у Відні. До речі, за припущеннями українських істориків психоаналізу в Львівській області й досі можуть проживати родичі Амалиї Натансон. Сама ж Амалия перед тим, як переїхати до Відня, жила в Одесі. Більше того, до столиці Австро-Угорщини Натансони перебралися не у повному складі: в Одесі залишилися брати Амалиї і, можливо, їхні нащадки проживають там і досі. А коли Фрейду було вже 27 років, його батько спробував заснувати в Одесі власний бізнес й вирушив туди на певний час. Щоправда, цей бізнес-проект залишився безрезультатним.

— Пане Вадиме, наскільки я знаю, Зигмунда Фрейда, окрім родоводу, пов'язує з Україною і професійна діяльність?

— Через декілька років після народження психоаналізу — традиційно цей факт пов'язують із публікацією фундаментальної праці Фрейда «Тлумачення сновидінь», що відбулася у Відні у 1900 році — в Одесі з'явився центр розвитку цього новаторського напрямку в психології та медицині.

Загалом на території України в перші декади ХХ століття з'явилася ціла низка талановитих та високопрофесійних психоаналітиків. І 1911 року одеський психоаналітик Леонід Дрознес привіз на лікування до Зигмунда Фрейда 24-річного випускника Одеського університету Сергія Панкеева. Цей юнак, який мав у дитинстві травматичний сексуальний досвід, став одним з найвідоміших пацієнтів Зигмунда Фрейда.

Випадок Панкеева великою мірою продемонстрував максимальні — і, на жаль, не безмежні — можливості психоаналізу. Чотирьохрічне лікування, на яке сам Фрейд та його послідовники посилалися та продовжують посилатися як на класичний приклад ефективності їхнього методу психотерапії, насправді виявилось недостатнім. Через декілька років після тріумфального «зцілення» Панкеев був змушений знов звернутися за допомогою — спочатку до Фрейда, потім до інших психотерапевтів. Однак важливо не тільки це. Історія стосунків Фрейда із Панкеевим продемонструвала деяке обмеження австрійського психоаналітика у розумінні представників слов'янської культури. Тієї, з якою його так щільно пов'язувала історія власної родини, але від якої він досить сильно дистанціювався внаслідок стереотипів, що домінували в той час на Заході.

Саме з приводу лікування Сергія Панкєєва Фрейд написав: «Особистісні риси, чужий нашому розумінню національний характер дуже ускладнювали необхідність вчутися у характер хворого». Можливо, причиною психотерапевтичної невдачі було те, що у Фрейда і Панкєєва рідні мови були різними.

— Тобто австрійський психоаналітик просто не розумів слов'янської душі, з якою його певним чином пов'язували родинні корені? Чи він ставився до «пацієнтів зі Сходу» з підозрою?

— До тези про якусь специфічну «тонкість» слов'янської душі, я й сам, чесно кажучи, ставлюся з великою підозрою. Вважаю пошуки якихось унікальних психологічних рис у тієї чи іншої етнічної групи досить безперспективною, а нерідко й небезпечною справою. Не оминув цієї пастки й Зигмунд Фрейд. Як й багато його сучасників, зокрема, дуже освічених, всесвітньовідомих, навіть геніальних, він був виразником та прибічником численних етнічних упереджень. Як представник інтелектуального істеблішменту імперії, домінуючою народністю в якій були німці, він, хотів того чи ні, опинявся в ролі носія та пропагандиста ідеології, в рамках котрої представники інших етносів виявлялися вторинними, менш значущими. Тим більш, що в його особистому випадку турбуватися доводилося не стільки за визнання значущості народу, поряд з яким мешкали його предки, скільки за ту саму етнічну меншість Австро-Угорщини, представником якої він був сам, тобто за євреїв. Є численні свідчення того, що Зигмунд Фрейд дуже гостро відчував свою єврейську ідентичність. Серед його перших й найближчих послідовників абсолютну більшість складали саме євреї. Одне з рідких виключень — швейцарський німець Карл Густав Юнг. Однак, по-перше, дружба Фрейда з Юнгом тривала не дуже довго й закінчилася повним розривом, а, по-друге, навіть тоді, коли між ними йшла інтенсивна співпраця й стосунки були надзвичайно теплі, Фрейд писав у листі до свого іншого близького приятеля та сподвижника (єврея Карла Абрахама) таке: «Будь ласка, будьте толерантні й не забувайте того, що вам насправді простіше слідувати моїм ідеям, ніж Юнгові... Ви ближче до моєї інтелектуальної конституції внаслідок расової спорідненості...»

— До речі, цікаво, а наскільки перебіг неврозів, істерії є різним у людей різних національностей? Наскільки це залежить від національного темпераменту? Адже вияв емоцій в іспанців, італійців і, наприклад, скандинавів — абсолютно різний?

— За часів Фрейда була надзвичайно популярною така наукова дисципліна, як «расова психіатрія». Між психіатрами та неврологами різних країн йшло свого роду «змагання» — хто більш науково доведе, що його народ є найбільш психічно здоровим, більш розумово здібним тощо. Німецькі психіатри «доводили», що найздоровішими є німці, французи, а росіяни з ними не погоджувалися. Євреям діставалося від усіх. Кожен наводив свою «беззаперечну» статистику. Врешті-решт, деякі політики спробували втілити ці ідеї на практиці. Німецький експерименти з очищенням нації від представників «психічно хворобливих» етносів найбільш відомі, бо мали найбільш катастрофічні наслідки. Щодо так званих «національних» розбіжностей у вияві емоцій, це, на мою думку, просто помилка спостереження. Здавна існують численні кліше, згідно з якими прийнято вважати, що іспанці виражають свої емоції одним чином, тоді як скандинави — іншим. Всі випадки, коли іспанці поведуть себе як типові скандинави, відкидаються, як виключення, теж саме робиться з випадками «нескандинавської» поведінки скандинавів. Нам простіше думати про інших, коли ми не помічаємо їхньої різноманітності. Беремо кліше й експлуатуємо його, незважаючи на численні «виключення». Щоб переконатися у хибності такого підходу, давайте придивимося до самих себе. Чи однаково виявляють свої емоції українці? Що спільного, наприклад, між Олександром Пономарьовим та Андрієм Данилко, Раїсою Богатирьовою та Юлією Тимошенко, Петром Порошенком та Миколою Томенком? Абсолютно різні емоційні системи. Тому, що бачимо зблизька, а здалеку — все нібито однаково.

— А як практично виглядали сеанси Фрейда? Людина лягала на кушетку і що починалося — діалог, якесь навіювання?

— Спочатку Фрейд намагався розблокувати секрети, що нібито сховані у несвідомому пацієнта, за допомогою гіпнозу. Однак з часом зрозумів, що задля реалізації його головної мети це не дуже ефективна техніка. У гіпнотичному стані пацієнти висловлювали не завжди те, на що розраховував лікар. Тому згодом він відмовився від гіпнозу та став практикувати метод так званих «вільних асоціацій». Фрейд та його послідовники переконані, що до усвідомлення власного «Едіпового комплексу» та інших класичних психоаналітичних розшифровок несвідомого пацієнт доходить самостійно, просто лежачи на кушетці та говорячи все, що прийде йому в голову. Однак опоненти психоаналізу стверджують, що присутність психоаналітика, його рідкі, але вивірені репліки, трошки «допомагають» пацієнтові зорієнтуватися, тобто має місце саме навіювання. Окрім того, в психоаналізі існує надзвичайно розвинута техніка тлумачення цих «вільних асоціацій», завдяки якій будь-що із сказаного пацієнтом можна врешті-решт проінтерпретувати як вияв тих універсальних механізмів, які відкрив Зигмунд Фрейд.

— А чому саме Фрейд, а не — Карл Юнг, Альфред Адлер чи інші філософи — став найбільш відомим у світі психоаналітиком? У чому секрет надмірної популярності Фрейда навіть серед дуже далеких від філософії чи психіатрії людей?

— Альфред Адлер, наскільки мені відомо, був значно менш амбітною людиною. Він відмовився від створення власного руху, власної школи, не зібрав навколо себе групу енергійних та впливових адептів. Що стосується Юнга, тут ситуація дещо складніша. Якщо подивитися на сучасного масового споживача «психотерапевтичних продуктів», особливо в англomовному світі, то виявиться, що значно частіше споживаються саме юнганські варіанти психотерапії. Загальну перемогу над Юнгом Фрейд отримує по сумі «двох змагань» — серед широкого загалу та в середовищі «високолобих» інтелектуалів. Якщо в масовій свідомості зараз фрейдизм дещо програє юнгізму, то інтелектуали визнають за Фрейдом певну науковість, тоді як Юнга представники інтелектуальної еліти в усьому світі майже одноставно вважають представником псевдонауки.

— А ось таке практичне питання: людина хоче потрапити до психоаналітика, бо потерпає від психологічних проблем. В Україні нині дуже багато фірм і приватних психоаналітичних кабінетів і державних кабінетів довіри. Чи є якісь загальноприйняті критерії фахового рівня психоаналітика?

— Загальноприйнятих критеріїв існувати не може. Психотерапія, як мені здається, значно більшою мірою є мистецтвом, ніж наукою. Немає єдиної «правильної» методики надання психотерапевтичних послуг. Навпаки, існує багато різних, причому рівною мірою визнаних в різних колах методик, деякі з котрих заперечують одна одну. Комуś підходить одна з них, комуś — інша. Великою мірою успіх психотерапії залежить від особистісних якостей: одному й тому ж пацієнтові один психотерапевт-фрейдист може не дати нічого, другий — завдати шкоди, а третій — допомогти. Однак особисто я вважаю, що все ж таки один більш-менш об'єктивний критерій існує: якщо психотерапевт використовує з усіма пацієнтами виключно одну техніку, є підозра, що він не є професіоналом у повному розумінні цього слова. Справжній професіонал має комбінувати, чергувати різні техніки, підходи. Його основна мета — не відстояти якусь одну методику, відстояти авторитет свого вчителя, а допомогти конкретній людині.